Bolalikda olingan ruhiy jaroxatlarning inson kelajak hayotiga ta’siri

Ma’mun universiteti
“Psixologiya va tibbiyot” kafedrasi
prof.v.b., mustaqil izlanuvchi-
Razakova Rayxan Saylaubekovna
“Psixologiya” yo‘nalishi 24-3 guruh talabasi
Matyoqubova Muslima Baxrombekovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalikda olingan ruhiy jaroxatlarning inson kelajak hayotiga ta’siri xususida qimmatli fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Barkamol inson, nosog‘lom muhit, xulq atvor, temprament.

Kirish. Maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilari jismoniy qobiliyatlarini shakllantirish, ularning ruhiy barqarorligiga erishish, qo‘rquv, irodasizlik va o‘ziga ishonchsizlikdan olib chiqish, shuningdek, yetuk inson bo‘lishlari, davr talablariga muvofiq faoliyat yurita olishlari uchun zarur shart-sharoit yaratish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu jarayonda maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilarining ruhiyatini to‘g‘ri yo‘naltirish, xulq-atvorini to‘g‘irlash, jismoniy ta’lim orqali ularning jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini rivojlantirishning asosiy maqsadi - yosh avlodni har tomonlama yetuk, jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo‘lgan barkamol insonlar etib shakllantirish. Barkamollik inson o‘zida na’naviy va jismoniy yetuklikni mujassam etadi. Shunday ekan «ta’lim-tarbiya» kabi muhim va strategik masalaga eskicha qarash, eskicha bilim va tizim bilan yondashish mutkaqo mumkin emas. Bu borada eng zamonaviy va ilg‘or tizimni yaratmasak, oldimizda ko‘ndalang bo‘lib turgan bironta muammoni yecha olmaymiz. Bu ishlarni «jamiyatning tarbiyaga bo‘lgan munosabatini» butunlay o‘zgartirmasdan turib amalga oshirib bo‘lmaydi.

Psixolog olim B.Umarov mazkur muammoning subyektiv sabablariga quyidagilarni kiritadi. Xulq og‘ishining subyektiv sabablariga o‘smir shaxsining qiziqish ejtiyojlari, dunyoqarash va ma’naviy olami, maqsad va yo‘nalishlari, qadriyatlari, huquqiy ongi, hayotiy rejalari, turmush tarzi va motivlari kiradi. Subyektiv

shart-sharoitlarga esa aholining demografik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, xususan, entopsixologik jihatkari, xarakteri, tempramenti, yoshi va jinsi mansub. Obyektiv sabablar sifatida jamiyatdagi nosog‘lom muhit, shart-sharoit, iqtisodiy va siyosiy beqarorlik, kichik ijtimoiy guruhlardagi ijtimoiy-psixologik sharoit, kishilar bilan munosabatlari namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda bolalar ruhiyatidagi o‘zgarishlar biror-bir shaxsga xos subyektiv xulq-atvor natijasi emas, balki subyektiv va obyektiv omillar, shart-sharoitlar, munosabatlar natijasi sifatida yuzaga keladi. Bolalar ruhiyatidagi salbiy o‘zgarishlarning kelib chiqishi sabablari bir necha omillar natijasida sodir bo‘ladi. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Oilaviy muhitning nosog‘lomligi.
2. Ota-onalarda tarbiya psixologiyasi va fiziologiyasi pedagogikasiga doir bilimlarning yetishmasligi.
3. Kun tartibining to‘g‘ri tashkil etilmaganligi.
4. Bolalarda har qanday jamoaga nisbatan adaptiv jarayonning qiyin kechishi.
5. Ommaviy axborot vositalarining salbiy ta’siri.

Bolalarning tarbiyasiga to‘g‘ri yondashish uni muvaffaqiyatli o‘qitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlarga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. Chunki bola organizmi o‘sishi ham rivojlanishi ham turli yosh davrlarida xilma xil bo‘ladi. Abu Ali Ibn Sino, Y.A. Komenskiy, K.D. Ushinskiy, Abdulla Avloniylar ham bolani tarbiyalash zarurligini uqtirib o‘tgan.

Bolaning individual - o‘ziga xos xususiyatini bilish uchun tempramentning umumiy tiplari va bolaning o‘ziga xos xususiyatini o‘rganish metodikasini bilish muhim.

Temprament - lotincha «tempramentum» ya’ni «qismlarning bir-biriga munosabati»ma’nosini anglatib, shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmuidir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy va psixik kamoloti shartli ravishda quyidagi davrlarga bo‘linadi:

1. Kichik yosh(3-4 yosh)
2. O‘rta yosh(4-5 yosh)
3. Katta yosh(5-6yosh)
4. Maktabga tayyorlov davri (6-7 yosh)

Bola ruhiyatidagi o‘zgarishlardan biri bu ta’limda pedagogning unga haddan tashqari qattiqqo‘lligi hisoblanadi. Ayniqsa, tarbiyalanuvchilarning yoshi va psixologik jihatlarini inobatga olmasdan tarbiyaning bunday yo‘lini tanlash o‘ta noto‘g‘ri yondashuvdir. Hatto bunday holatlarda tarbiyalanuvchilar ruhiyatida jiddiy muammolar kuzatiladi. Ya’ni norozilik, qo‘rquv yoki agressiya natijasida emotsional holatning buzilishi, hayajonlanish, dipressiya xotiraning pasayishi va shunga o‘xshash qator salbiy holatlarga olib keladi. Albatta ruhiy holatning buzilishi o‘z navbatida tarbiyalanuvchilarning jismoniy rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Qidiruv va agressiya natijasida uyquning buzilishi, tez charchash, immun tizimining pasayishi kabilar kuzatiladi. Bolalarda kuzatiladigan qo‘rquv ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchining pasayishi, mustaqil fikrlashdan cheklanish, har qanday jamoaga nisbatan moslashuvchanlikning qiyin kechishiga olib kelsa, agressiya esa ulardan tajovuzkorlik janjalkashlik, urushqoqlik kabi illatlarning namoyon bo‘lishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy muhitning nosog‘lomligi bolaning kuchli stressga tushishiga, qo‘rquv hissining yuqori bo‘lishiga, ertangi kunga ishonchning so‘nishiga va bola hulq-atvorining stabil holatda emas, aksincha o‘zgaruvchan bo‘lib rivojlanishiga olib keladi. Oilaviy muhit nosog‘lomligi natijasida bola o‘ziga bo‘lgan ishonchning yo‘qotishi, o‘z fikrining to‘g‘riligiga shubha bilan qarash, boahqalar tomonidan har qanday fikr hoh u to‘g‘ri yoki noto‘ĝri bo‘lsin boricha qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanishiga olib keladi. Natijada bunday bolalar kelajagiga ishonchsiz o‘z fikrini tog‘riligida sobitqadam turolmaydigan, har qanday fikrni qabul qiluvchi shaxs bo‘lib yetishadilar.

Ota-onalar farzandini hammadan ustun qo‘yishi, aytganlarini o‘z vaqtida to‘la to‘kis muhayyo qilish, hashamatli sharoit yaratib berish ko‘p hollarda bolaning erka va tantiq bo‘lib o‘sishiga, boshqalar tomonidan har qanday yumush bajarilishini kutib o‘zi uchun harakat qilmasligiga olib kelishi narijasida ularda birmuncha egoistlik paydo bo‘ladi va bola psixikasi jumladan sezgi, idrok, xotira, diqqat tafakkuriga salbiy ta’sir o‘tkazadi.

Afsuski bu kabi salbiy holat bolalarning nafaqat ma’naviy-ruhiy holati, jismoniy rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatmay qolmaydi. Bunday bolalar hayotda irodasiz, sabr bardoshsiz, maqsad sari intilmaydigan, tavakkalchchi, dangasalik kabi illatlar qurshovida qoladi. Jismoniy va ruhiy tajriba integratsiyasi asosida tarbiyalangan yosh esa kelajakda har bir ishni reja asosida bajaradigan, yetti o‘lchab bir kesadigan,

qiynchilik kelsa esankirab qolmaydigan, sabr bardoshli, irodali, eng muhimi ruhiyati yaxshi rivojlangan kishi boʻlib yetishadi.

Bolalikdagi ruhiy jarohatlar insonning katta yoshdagi hayoti va psixologik holatiga sezilarli ta’sir koʻrsatadi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki bolalikda olingan travmalar insonning òziga bahosi, munosabatlari, stressga bardoshliligi va hissiy holatiga be’vosita ta’sir qiladi. Ijtimoiy munosabatlariga ham ta’sir qilib yaqinlikdan qoʻrqish, agressiya yoki haddan tashqari itoatkorligi kabi xatti-harakatlariga sabab boʻlishi mumkin. Biroq bolalikda olingan jarohatlarning salbiy ta’sirini kamaytirish uchun sogʻlomlikni tiklash mumkin. Toʻgʻri psixoterapiya ijtimoiy qoʻllab quvvatlash va shaxsiy rivojlanishi ustida ishlash insonga oʻz travmalarini yengishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.R. Avezov «Mutaxasislikka kirish» 2021-yil nashri
2.Muhamedova D.Gʻ, Mullaboyeva N.M, Rasulov A.I «Umumiy psixologiya» 2018-yil nashr
3. M.X. Karamyan, B.B Nurullayeva, E.V.Bondareva, M.X. Djumaniyozova, F.E. Gaziyeva “ Rivojlanish psixologiyasi “ Toshkent-2023
Abdullayeva Oybek Qurbonovich «Bolalar ruhiyatidagi salbiy oʻzgarishlar omillari va ularni bartaraf etish.

Research Science and Innovation House